

Sienai szent Katalin

1347-1380.

Írta: Szikra.

Ha a francia olyan egyéniséget akar jellemezni, akinél a lelki' melegség a kedély derújében jut kifejezésre, akkor azt mondja az illetőre, hogy „ez is napot nyelt!” Sienai szent Katalin ilyen volt. Többen jegyezték föl róla, hogy pusztá megjelenésével bámulatba hozta környezetét; s hogy jószágos mosolyának a legkonokabb ellenfél sem tudott ellentállni. S van-e nagyobb fegyver céljainak elérésére, mint a megértő mosoly? De hogy Katalin utolsó percig megőrizte lelkének ezt a nagy kincsét, és hogy a középkori askézis kegyetlen önfegyelme sem ölte azt ki belőle, ez talán mégis abban leli magyarázatát, hogy Itália földjén született, nem messze szent: Ferenc hazáiához. ahol még ma is, ha a kis kecskepásztorokat megkérdeznők, hogy mi lenne leghőbb vágyuk, kétségtelenül azt felelnék, amit e sorok írójának felelt egy közülök: „Sempre cantare, mai morire!” — „Mindig dalolni, sohase meghalni!” Doldog ország! ahol az életöröm annyira vérében van gyermekeinek, hogy egy ilyen nagy szó, csak oly természetes egyszerűséggel röppen kis koldus leány ajkáról, akár a madár-csicsergés puha fészek mellől. Sienai Katalin jellemében az erénnyel párosult jószág minden más nagy tulajdonságának alapja.

Az ilyen egyéniségek rendszerint vezérei lesznek ember-társaiknak. Hogy mennyinek? Ez már számtalan külső és mellékkörülménytől függ; bár azoknál, akiknél az erély mindenek fölött túlsúlyban van, a külső körülmények se nagyon jönnek tekintetbe. Legföljebb lassítják az előre törekvést, de, hogy ezek a kivételes lények átgázolnak rajtuk előbb-utóbb, az biztosra vehető.

„Mire Katalin (mint anyjának huszonötödik gyermeke) a világra jött, a szülei ház már ugyancsak népes és lármás volt, mert nem csupán idősebb testvérei, de a már házas fivérek családjai is ott laktak az ősi hajlékban. Csoda-e, ha ennyi különböző akarat és vágy között gyakran tört ki a háborúskodás; úgy, hogy a derék tímár-mesternek — Benincza Jakab uramnak — minduntalan kijutott a bírászkodásból.

Pedig ő csak a békét szerette. Hallgatag, nagyon vallásos, szigorún erkölcsös, jó embernek ösmerte őt mindenki.

Felesége éppen nem hasonlíthatott urához, mert bár ő is végtelen dolgos, tisztességes, istenfélő nő volt, mégis egész háznépét folytonosan kínozta, izgatta házsártos természetével.

Csak a kis Katalin nem szenvedett tőle, — legalább eleinte. Talán mert ő volt Lapa asszonynak legifjabb gyermeke, s mint ilyen, különös kedvence... De lehet azért is, mivel olyan rendkívüli szép és bájos volt, hogy pici kora óta csak Euphrosinának nevezték a szomszédok, s az egész városnegyed versengve becézte. Annál csodálatosabb, hogy már öt éves korában jelét kezdte adni a magába szállásnak, s vallási rajongásnak. Pici kezeivel korbácsot font magának, s titkon ezzel verte véresre fejletlen vállacskaát. Egészen letett a húsevéről s ágy helyett kemény padlón feküdt. Hatesztendős korában volt első látománya. Jézus Krisztust látta királyi palástban, koronával a fején, jobbról balról szentektől, fehér ruhás apácáktól kísérve. A korán érett gyermek lelkiületére ez az esemény óriási befo-

lyással volt; annál inkább, mert senki sem volt se környezetében, se századában, aki a „csodát”, és a későbbi „stigmákat” egyszerűen a túlfeszített idegzet rovására merete vagy tudta volna írni. Hiszen még napjainkban is gyakran ismétlődnek ehhez hasonló esetek, és ilyenkor látjuk, hogy még mindig légió azoknak a száma, akiknek jobban esik elhinni a rendkívülit, semmint a természetes magyarázatát megkeresni.

Mai értelemmel mérlegelve a Katalin életmódját, inkább ott látjuk a csodát, hogy rettenetes önkínzásai dacára képes volt bájos és egészséges hajadonná fejlődni. Még pedig ugyancsak hamar vált ki a gyermeksorból, mert tudjuk, hogy tizenkétéves korában anyja már minden igyekezetével azon volt, hogy férjhez adja.

Ennek az elhatározásnak kapcsán jutott apjának először eszébe, lánya túlzó vallásosságát kifogásolni. Most már azt akarta, hogy öltözködjék szépen, sőt, ez lévén akkor a divat, szigorúan ráparancsolt, hogy gyönyörű barna haját arany-sárgára fesse.

— Soha! — védekezett Katalin. De addig kérték, magyarázták, nevettek körülötte nővérei, sógornői, az a sok jól öltözött, divatosan fésült fiatal asszony és leány, míg végre engedett.

Hanem, alighogy e nagy átalakítás után a tükörbe nézett, máris megsemmisülve roskadt térdeire. Úgy érezte, hogy erre a bűnre nem is lehet bocsánat, mert hiszen az az aransárga haj nagyon is jól illett fekete szeméhez . . .

Könyörögni kezdett, hogy szabadítsák meg e nem kért szépítéstől, de anyját nem indította meg kétségbeesett könnyhullatása és ez egyszer az egész háznép Lápaival értett egyet.

Végre is gyóntatójához menekült.

Félsz, hogy tetszeni fogsz? — kérdezte az mosolyogva. Hát akkor menj haza és vágd le a hajadat tőből . . . Azután

meglásd, békén hagynak, mert nincs Olaszországban férfi, aki egy ekként elcsúfított leányt feleségül venne . . .

Katalin felujjongva vette kezébe az ollót, s egy-kettőre ott feküdtek a nehéz puha fürtök lábai előtt...

Rémes jelenet következett erre. Az apa magánkívül volt tehetetlen dühében, s egyben elhatározta, hogy Katalint ezután a legkegyetlenebb bánásmódban fogja részesíteni. Fenyegetését be is váltotta. De mit jelent a testi fenyegetés annak, aki évek óta hegyes szegekkel kivert övet hordott derekán? s mit a szavak durvasága Katalinnak, aki gondolatban folytonosan Jézus urunkkal folytatott párbeszédekben volt elmélyedve?!

Végre is, apja engedelmével, a Domokos-apácák világi rendjébe lépett, s így azután lelki életét teljesen szülői beavatkozás nélkül élhette. És mivel hamarosan belátta, hogy nem a saját magáért való imádkozással tesz eleget fogadalmának, de azzal ha másokon segít, másokat vigasztal, mások életét menti meg a kétségbeesés borzalmaitól, kezdte fölkeresni azokat, akikről hallotta, hogy lelki bánat vagy testi szenvedés kínozza. De leginkább azokhoz ment, akikről tudta, hogy nagy szenvedélyek korbácsütései alatt nyögnek.

A szívjóságot alig ösmerő középkor emberei meglepetve nézhették ezt az örökké vidám fiatal leányt, aki sohasem ijed vissza attól, hogy életét a bélpoklosok tanyáján veszélyeztesse, vagy hogy dalával a börtönök borzalmas csöndjét elriassza.

Lassanként figyelmessé lettek reá a város nagyjai, s palotáikba kérték, hogy tanácsát kikérjék. Az egyiknek fiát kellett a gyilkolás véres szenvedélyéről leszoktatni, a másiknak a feje fölött lebegő vérbosszút valamiképpen elhárítani. Ez leánya világias hajlamai miatt reszketett, az panaszkodott, hogy nagyon is szép felesége a kárhozat felé táncol.

Katalin pedig ehhez is betért egy szóra, azt is magához rendelte, s oly nagy volt az egyéniségében rejlő erő, s oly el-

lenállhatatlan az a melegség, megértés és derű, amellyel a legellenszegülőbbeket is megkönyékezte, hogy kitűzött célját végre is mindig újra és újra elérte. S mivel még messze földről is folyamodtak hozzá, nemsokára négy irnok sem igen győzte a levelezést.

Ekkor találkozott Marconi Stephanoval, azzal a dúsgazdag, gyönyörig fiatal siennai nemessel, aki egy véres és igen bonyolult perbe volt a Tolóméi és a Rinaldini családokkal keveredve. Stephano mindedig teljesen távol tartotta magát a vallási gyakorlatoktól, mint egyáltalán minden földöntúli gondolattól. Anyjának egyetlen fia lévén, mindig csak azt cselekedte, amire éppen kedve akadt. Mulatott, hadakozott, üldözte ellenségeit, szeretett s költötte a pénzét, mint megannyi más, környezetében.

De a sors úgy rendelte, hogy találkozzék Katalinnal, s élete egyszerre megváltozott ... Ha lehet a szerelmet minden földi salaktól menten elképzelni, úgy azt mondhatnók, hogy ez a két fiatal lény első látásra egymásba szeretett. De oly magas és oly tiszta volt és maradt ez az érzelem, hogy ők sohasem nevezték barátságánál egyébnek, s talán sohasem ébredtek öntudatára annak, hogy több volt az annál. Stephano mit se törődve pajtásai csúfolódásaival, önként ajánlkozott a szent asszony ötödik író-deákjának, s ezentúl nem igen távozott köréből. Katalinnak pedig ő lett a túlzó lelki élet egészséges ellensúlyozója. Nélküle talán előbb-utóbb mégis csak bezárkózott volna valamely világtól elrejtett zárda néma cellájába, s meddő vallásosságba elmerülve várta volna halálát. De így, egy nagy érdek, egy nagy melegség költözött szívébe. És a Stephano iránti érdeklődés áthidalta az ürt, mely az ő extatikus, megtisztult lelki világa s a szenvedő, vergődő, bűnös emberiség között tátongott.

Már akkor az egész művelt világban lelkesedéssel, cso-

dálattal beszéltek a siennai tímár leányáról, akiben az Úr minden kétséget kizárólag, béke-angyalt küldött a földre.

Mivel nagy híre volt kortársai között, elhíhetjük, hogy sok szó esett róla Nápolyban, a Johanna királyné udvarában, ahol Boccaccio és Petrarca oly szívesen látott vendégek voltak, de híre eljuthatott a messze Visegrádra is, hol ennek a szép királynénak legkönyörtelenebb ellensége, Nagy Lajos király székelt. És Avignonban is sokan emlegethették, mert végre is fölkellették a Gergely pápa érdeklődését iránta.

— Meg akarok győződni arról, hogy mennyire igaz mind az, amit róla beszélnek, — határozta el ő szentsége s legott elrendelte, hogy Katalint küldjék Lucába, a lázongók lecsendesítésére.

És a megbízatás fényesen sikerült. De alig hogy Katalin erről jelentést tehetett, máris újabb bonyodalmak híre jött Firenzéből.

Guelfek és ghibellinek, ismét harcba álltak egymással, s a köztársaság nyíltan a pápaság éifentaiadt.

És ekkor XI-ik Gergely ismét csak siennai Katalint rendelte oda a béke helyreállítására.

Ha elgondoljuk, hogy ez 1370-ben történt, megértjük, hogy mekkora lehetett a „mantellata-nővér” híre és tekintélye, hogy ilyen óriási horderejű küldetést bíztak rá. Hiszen^ a középkor férjja eddig csupán a cour d'amourok asszonya előtt hódolt meg, de sohasem gondolt arra, hogy politikai misszióra küldesse. „Minden asszony királynő”, — határozta meg a le nem írott törvény, — hanem hozzá tették azt is, hogy „de ez a királynő mindenkor csak uralkodjék, ám sohase kormányozzon!”

Katalin volt az első asszony, akinek a politikában nagy szerepet vitt, mert természetesen olyan minden korszakban mindig akadt, aki vette azt magának. Utána, a renaissance

fölszabadító áramlatában, minduntalan találkozunk nagy küldetésekkel megbízott asszonyokkal. Így például Ludovico Moro is feleségét, a bájos Beatrice d'Estét küldi Velencébe, hogy a dozséval tárgyaljon. Gyakori eset az is, amikor a hadba menő fejedelem feleségére bizza országa kormányzását. Sőt az előre látó XI-ik Lajos, — bár senki sem vádolhatja túlzó feminizmussal, — mégis legidősb leányát, Annát teszi meg kiskorú fia gyámjának és régensnek. Igaz, hogy végrendeletében ekként okolja meg ezen elhatározását: „parce qu'elle est femme moin folle que les autres”. Habsburg Miksa császár is leányát, Margitot küldi Németalföldre helytartónak. De mindez 150-200 évvel a Katalin halála után történt. Az ő korában azonban az ilyesmi még csak eszébe se jutott senkinek. Annál bámulatosabb tehát, hogy erről a halvány, törékeny, aszkétikus apácáról, akiben már csak a lelkesült tekintet s a mindent megértő jóságos mosoly látszott élni, — elhitték, elősmerték akaratának ellenállhatatlan erejét és hatalmát az emberek fölött.

Csodálatosképpen rendszerint mindkét ellentábor elismerte ezt, s így történt, hogy 1370-ben, nem csupán a pápa küldte őt Firenzébe, de a köztársaság is meghívta békebírónak.

S ezzel a látogatással vették kezdeteket azok az események, — úgy mondhatnám, diadalok, — melyek a Katalin nevét örök időkre aranybetűkkel írták be a történelem lapjaira.

Érkezését a flórenciek nagy ünneppel várták. A város díszet öltött s a tanács nagyjai legszebb aranyhímzésű ruháikba öltözve siettek a kapuk elé, hogy kellő hódolattal fogadják.

De minden mély hajlongások, hízalgő beszédek dacára Katalin rögtön kiérezte magaviseletükből, hogy ezek itt körülötte csupa nagyon furfangos, de különösen: nagyon elkeseredett emberek. Ezekkel szemben jó lesz eszének minden találé-

konyságát, minden tapintatát elővenni, nehogy még több baj és veszedelem sarjadjék ki viszálykodásaikból.

Elkeseredésük okát is nagyon jól tudta és lelke mélyén együtt érzett velük.

Hiszen hogy lehessen tartós békére még csak gondolni is, mikor hatvan év óta minden pápai rendelet, minden pápai bulla idegen földről érkezik az Arnó partjára. És nemcsak itt, de Rómában, a szent, az örök városban is nőttön nőtt a fegyelmezetlenség, a viszály és a nyomorúság. A Colonnák és Orsiniek folytonosan harcban voltak egymással, s az éhező, elcsigázott népséget hol az egyik, hol a másik sarcolta, kínozta, tizedelte. A templomok nagyrésze romokban hevert, s Szent Péter lépcsőit fölverte a fű. Petrarca így ír levelében: Nemrégiben egy rongyokba öltözött, sápadt matrónával találkoztam. Az elárvult Vatikán felé kétségbeesett, néma fájdalommal nézett. „Ki vagy?...” — kérdem megrendülve. — „Róma, — felelt ő halkán, s a néptelen térség úgy hozta felém a hangját, mint egy halk zokogást.”

S a szép olasz földön végig, mindenütt nőtt az anarkia, emelgette fejét a hitetlenség, s szaporodott azoknak a lázadóknak a száma, akik az idegenben lakó pápa ellen izgattak. Katalin ijedve tapasztalta, hogy Flórenceben is kevesebb a nézeteltérés guelf és ghibelin között, mint amilyen a ghibelinek elkeseredése az avignoni tartózkodás miatt, — és ezért, amikor a Signoria arra kérte, hogy járuljon a szentszék elé, s legyen szószólója az egész félsziget kérésének, örömmel vállalkozott reá.

Katalint néhány hű tanítványa, köztük Marconi Stephano kíséerte. S ő, aki annyira szerette a virágot, mily gyönyörűséggel üdvözölhette azt a száz és száz új színt és illatot, mellyel Flórencről Avignonig lépten-nyomon találkozott. De Avignonba érkezve, az öröm nagyon is messze elmaradt mellőle.

Megrémülve nézett maga körül! Ez Krisztus helytartójának az otthona? Ez a tivornyáktól beszennyezett, asszonykacagástól hangos óriás palota? S valóban, bár Gergely fölötté állt minden salaknak, elnéző közönye folytán az avignoni pápai udvar nem sokban különbözött a későbbi. XV-ik Lajos király hírhedt udvarától.

El lehet képzelni, hogy a szent asszony érkezését senki se várta szívesen. Maga ő szentsége sem, mert az ő kényelmes, tudományos kutatásokban elmerült, elmélkedő életmódját ösztönszerűleg féltette a siennai apácának mindent átalakító befolyásától. A bíborosok még rosszabb szemmel nézték, annál inkább, mert egy sem volt asszony-befolyás nélkül. Az a sok, fényűzéssel öltözködő, örökké mulatni vágyó asszony pedig cseppet se kívánta, hogy egy fekete köpenybe burkolt, fehér-fátyolos, sápadt leány szabjon ezután törvényt fölöttük, s talán még, — ki tudja? — száműzesse is őket?

De senkise gyűlölte Katalint úgy, mint a pápa húga, a szép Valentinóis grófnő.

De mivel azt látták, hogy a pápa ő szentsége nagy tiszteletben részesíti Firenze küldöttjét s hogy valahányszor csak fogadja, mindig megköveteli, hogy egész udvara teljes díszbe öltözötten állja körül a trónt — egyelőre teljes meghódolást, vallásosságot színleltek és versengve keresték kegyeit, barátságát.

De Katalin hajthatatlan maradt. Hiába vádolta kevélységgel a jó Raimundus atya, hűséges barátja és gyóntatója.

— Érzem, hogy gyűlölnék — felelte a szent. S hogy mennyid igaza volt, mutatja a következő eset. Egy reggelen imáiba elmerülve térdelt a templomban. Észre se vette, hogy mellette Valentinóis grófnő barátnője, de Beaufort Turenne Elys végzi ájtatosságát. Egyszerre éles fájdalom vonja el meditációjából, mert — a szép grófnő hosszú, hegyes tört döfött meztelen

lába nagy ujjába ... Katalin nem szólt semmit, csak még szerényebb, még visszavonultabb igyekezett lenni.

— Csalódtunk, — örvendeztek körülötte, — a „mantellata” nem azért jött, hogy a pápát visszakecsegtesse Rómába, de igazán csak a firenzeiek viszálykodását akarja elsimítani.

S azontúl a szünetelő orgiák ismét teljes fékezetlenséggel kerültek napirendre. Mégis, hogy végképpen megmeneküljenek a Katalin néma megrovásától, a bíborosok egy kéréssel járultak ő szentsége elé.

— Még nem is tudjuk, — mondták, — hogy ez a nő csakugyan olyan szent-e, amiként mutatja. Hátha mindez tettetés, s a Sátán beszél belőle mindnyájunk megrontására... Rendeld el tehát szentséges urunk, hogy elibénk járuljon s kérdéseinkre, egyikre a másik után feleljen...

Elképzelhetjük az erre következő jelenetet. A Rocca valamely óriás termében magas trónus, ezen ül XI. Gergely, körülötte a scolastica minden fogásában jártas nagy papok, bíborosok, még messzebb, drága, csillogó öltözékekben, mindazok, akik kéréssel, utánajárással, vesztegetéssel bejuthattak a gyűlésbe. S a terem közepén a böjtöktől, virrasztástól sápadtan, véznán, dísztelen fekete darócba öltözötten egy 23 éves fiatal leány áll, — s várja, hogy kérdezzék.

Csakhogy Carconi, aki jelen volt, följegyezte, — Katalin nemhogy meg lett volna félemlítve, de sőt ellenkezőleg: még örült e megpróbáltatásnak.

És ime, alighogy megkezdődött a kihallgatás, egyik érvelése a másik után döntötte romba az ellenfél támadását, s még nem beszélt öt percig, amikor máris két bíboros szegődött pártjára; aztán újra még egy, aztán újra három. Míg végül nemcsak ők, de az egész papság beösmerte, hogy neki van igaza. „Olyan jámbor, mint amennyire ihletett”, — mondta a pápa s

együttal az egész klérus nevében bocsánatot kért tőle, hogy kételkedésükben kérdéseikkel zaklatták.

Ettől a naptól kezdve Katalin határozott befolyást nyert a pápánál. S most már föltárta előtte jövetelének tulajdonképeni célját. Elmondta mindazt, amit az elárvult Rómáról tudott, s lángoló szóval ecsetelte, mily veszélyek fenyegetik a pápaságot, ha ő szentsége még tovább is idegen földön marad.

XI-ik Gergely, akire érkezése első percétől nagy hatást tett a Katalin bájos egyénisége, megtisztult vallásossága, jószágos derűje, napról-napra jobban hajlott szavára: és lassan, öntudatlanul, teljesen a „mantellata” céltudatos akaratának vetette alá magát.

Most már, hogy szemei kinyíltak, ő is irtózva látta a romlottságot, mely a Rocca falain belül fölbujánzott, ő is vágyott magasztosabb, méltóbb életviszonyok közé. De hogyan tehesse?

Hatvan év óta ezer és ezer szál vert gyökeret Avignon földjén.

Tudta, hogy egész környezete csak itt kíván maradni, itt a Rhone gyönyörű völgyében, ahol a pápai palota nagy fényűzésével teljes biztosságot nyújt, s lehető legalkalmasabb lakóhelye a henyélő, mulató, elpuhult és gondtalan embernek. Míg Rómában? Elgondolni is rémületes, hogy micsoda elvadult fészek lehet az, egészségtelen, lázt hozó levegővel, ahol rablók, gyilkosok rejtőzködnek düledező, kényelmetlen, piszkos házak környékén.

De Katalin nem engedett. Tudta, hogy neki van igaza, tudta, hogy a pápának meg kell ezt az áldozatot hoznia a pápaság szent ügyéért, s ezért harcolt érvekkel, de harcolt a nagyon eszes és nagyon jó asszony behízsgáló kedvességével is.

S végre is, szemben a pápa tétovázásával, szemben az avignoni udvar összes cselszövéseivel, a bíborosok ellenkezésével, de szemben a sok szép asszony körömszakadtáig menő

védekezésével, mégis csak övé lett a győzelem, a sápadt kis „mantellata nővére” A pápa elhagyta gyönyörű palotáját, csendes, elmélkedő életmódját, hogy a hosszú út fáradalmainak kitegyje máris aláásott egészségét, s hogy az elárvult Vatikánt halottaiból föltámassza. És Róma elképzeltetlen pompával, virágosóval ünnepelte.

Ám a hatvan év óta gazdátlan, s mindenféle rossz befolyásnak alávetett Róma nem sokáig maradt békében. Lázadások törtek ki minduntalan s a francia eredetű pápa rövidesen csupa ellenségtől környezve élte örömtelen életét.

Katalin egyik levelét a másik után küldte vigasztalására buzdítására.

De a testben-lélekben elcsigázott 67 éves ember nem birt az új viszonyokhoz alkalmazkodni s tizennégy hónapra Rómába költözése után kiszenvedett.

Utána a paraszt eredetű, műveletlen, erőszakos VI. Orbán következett. Trónra léptével rögtön kitört az elégedetlenség, az olaszok gyűlöltek, a franciák pedig hallani se akartak arról, hogy ezután ne Avignon legyen a pápák székhelye, meg is választották VII-ik Kelemen ellenpápának. Irtózatossá vált a fejtelenség, következett „erre”, a felbőszült római nép üvöltve, gyilkolva járta be a várost és a pápai udvarban nem volt két bíboros, akiben a pápa bízhatott volna.

És Orbán ismét csak Katalinért küldött.

Beteg, elfogyott életerővel érkezett a tanácsterembe. Mégis mikor meglátta azt a sok elhízott, aranyba, bársonyba öltözött papot, aki mind gyűlölettel, lenézéssel mérte az ő kis, vézna alakját, a régi hódítási erő lángolóan kelt életre benne, s ő beszélni kezdett. Beszélt az egyház kétségbeesztő helyzetéről, melyből nincs menekvés, ha benső viszálykodások még itt, a pápa udvarában is széthúzzák az érdekeket, beszélt a szívjóságról, lemondásról és önfeláldozásról. Szava mind csen-

gőbbé vált, növekedett körülötte a csend s lassan-lassan minden arcon megfeszített figyelem, megértés és teljes meghódolás tükröződött vissza.

Az egyelőre beállt nyugalom közepette, Orbán arra gondolt, hogy Katalint most Parisba küldi, mint az egyetlenTeányt, aki képes lehet a francia királyt az igazi pápa ügyének megnyerni, de Katalin már annyira beteg volt, hogy nem indulhatott, s így csak levelét küldte el a királynak, azt is hiába, mert mielőtt az még megérkezhetett, V-ik Károly egész hatalmával az ellenpápa ügyét írta zászlajára.

De Katalin ezt már alig vette tudomásul. Lelki világa napról-napra jobban elfordult a földiek viszálykodásaitól, hogy egészen a földöntúli élet ígéreteiért harcoljon. Látományai, testi szenvedései mind gyakoriabbak lettek, de azért az a mindenkit meghódító derűs kedélye nem hagyta el haláláig.

Annál csodálatosabb, hogy ő, aki víg mosolyával úgy tudott az emberekkel bánni s aki egész életében az egyéniségében rejlő nagy megértés folytán tömegek fölött uralkodott, mégis azt vallotta halálos ágyán, hogy fölösleges cellákba elvonultan várni halálunkat, amikor az Uristen úgylis azt rendelte, hogy minden lélek teljes elhagyatottságban, magányosságban élje át a földi életét.